

Відгук
офіційного опонента
на дисертаційну роботу
Шніцер Марії Михайлівни
«Метафора як інструмент соціальної комунікації»,
подану на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук
за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

У сучасному філософському дискурсі особливого значення набувають проблеми, пов'язані з осмисленням комунікативної практики, різних форм мовного спілкування. В останні десятиріччя все більше увиразнюється тенденція вивчення мови в межах дискурсивного підходу. Вона викликана зростанням ролі комунікації в сучасному світі, поширенням глобалізаційних процесів, інтенсивним розвитком інформаційних технологій. З досліджень, орієнтованих на вивчення природи мови та її механізмів, розробку моделі мовно-мисленнєвої діяльності, акцент переноситься на проблеми вербальної комунікації, впливу мовних засобів на формування реальності. Цілком природно виникає запитання: чи може бути метафора продуктивною в науковому відношенні? Сучасна соціогуманітаристика відповідає на нього позитивно. Давно минули часи, коли теоретики Просвітництва відводили метафорі роль одного із засобів «прикрашання мови». Постмодерністський дискурс похитнув позиції навіть найконсервативніших мислителів. Нині дослідження метафор стало одним із пріоритетних напрямів когнітивної лінгвістики, що розглядає метафору як спосіб пізнання, структурування й пояснення світу. Досить образною є цитата Ф. Гарсія Лорка, який так писав про виникнення метафори: «Щоб метафора ожила, потрібні дві умови: форма і радіус дії – ядро в центрі і перспектива навколо. Ядро розкривається, наче дивна, незнана квітка, але в навколишньому сяйві ми знаходимо її назву й відчуваємо її аромат. Метафора підпорядкована зорові (іноді якнайтоншому), і саме зір обмежує її, надаючи їй водночас предметності».

Людина не лише застосовує метафори у мовленні – вона мислить метафорами. У сфері соціальних, політичних наук дослідження засобів метафоричного моделювання відкриває широкий простір для з'ясування залежності між використанням метафор у політиці й соціальним та психологічним кліматом у суспільстві.

За цих умов значно актуалізуються наукові та філософські розвідки, що присвячені проблемі метафори, її ролі та значенні в соціальному житті суспільства та окресленні перспектив його розвитку.

Немає жодних сумнівів щодо актуальності теми дисертації М.М. Шніцер «Метафора як інструмент соціальної комунікації», яка винесена на захист. Розкриття цієї теми вимагає від авторки застосування теоретичних розробок, присвячених розширенню соціально-філософських узагальнень метафори та комунікації, представлених у міждисциплінарних дослідженнях. Тому не дивно, що дисертація виконана на зрізі соціально-філософських, соціологічних, політологічних, лінгвістичних підходів.

Авторка вбачає мету своєї роботи: в осмисленні світоглядно-гуманістичного потенціалу метафори як атрибута соціальної комунікації та чинника моделювання соціальних процесів (с. 16 основного тексту).

Для конкретизації цієї мети дисертантка розробляє наступне древо наукових завдань:

- обґрунтувати тріаду «розум» – «соціальна раціональність» – «соціальна комунікація» як важливий елемент суспільної трансформації; виявити комунікативні виміри мови, її роль у посиленні соціальної раціональності; висвітлити провідні концептуальні візії комунікативних стратегій в соціальній філософії; простежити розвиток метафор як риторичного, історичного та сучасного демократичного інструменту соціальних змін; обґрунтувати роль метафори в репрезентації форм соціального життя та її розвиток у соціальному просторі й часі; виявити креативний потенціал метафори в мережевому суспільстві; дослідити роль метафори в процесі ствердження національних проєктів; проаналізувати метафористику сучасного українського суспільного дискурсу.

Названі завдання обумовлюють логічну структуру дисертаційної роботи, яка складається зі вступу, трьох розділів, що містять 8 підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Методично грамотно виписані об'єкт і предмет дослідження, об'єкт ширший за предмет. Об'єкт дослідження – сфера соціальної комунікації як середовище функціонування метафор. Предмет дослідження – метафора як когнітивно-лінгвістичний інструмент соціальної комунікації та чинник соціальної трансформації (с.16).

Наукові положення, що висуваються дисертантом у якості позначених науковою новизною (9 позицій), справді є такими. Вони мають істотне значення для подальшого розвитку вітчизняних соціально-філософських розвідок. У Вступі до основного тексту та в авторефераті дисертації ми бачимо їх розгорнуте формулювання, де автор демонструє, що саме зроблено ним особисто у порівнянні з попередніми дослідженнями.

Основні положення дисертації є достовірними.

Особистий внесок дисертанта. Дослідження, що рецензується, є самостійною науковою роботою. Висновки і положення наукової новизни розроблені на основі результатів авторського дослідження. Усі статті, опубліковані здобувачем за темою дисертації, написані без співавторів.

Рекомендації дисертанта стосовно *практичного впровадження результатів і матеріалів дослідження* є обґрунтованими. Висновки та окремі положення дисертації М.М. Шніцер можуть бути використані в практичній діяльності установ культури і освіти; в діяльності політичних партій і громадських об'єднань; при розробці практичних стратегій, що стосуються інформаційної політики держави та концепції майбутнього розвитку нації. Отримані результати можуть бути використані для розробки й викладання курсів із соціальної філософії та філософії історії, філософії освіти, філософії науки, політичної філософії, культурології, мовознавства тощо.

Дисертаційна робота пройшла переконливу апробацію. Основні положення дисертаційного дослідження відображені у 10 публікаціях автора, серед них 6 статей у наукових фахових виданнях України, 3 статті у наукових періодичних виданнях інших держав та виданнях, що внесені до міжнародних

наукометричних баз наукового цитування, 4 – тези та матеріали конгресів, наукових семінарів та наукових конференцій.

Слід також вказати на зв'язок дисертації із науково-дослідними програмами і темами. Дисертаційна робота виконана в межах науково-дослідної теми кафедри філософії Ужгородського національного університету «Духовні цінності: їх природа, закономірності розвитку і функціонування» (номер державної реєстрації 0115U001919). Тема дисертації затверджена на засіданні кафедри філософії Ужгородського національного університету (протокол № 11 від 30 червня 2015 року).

Автореферат є динамічним, його зміст відповідає основним положенням дисертації.

Мене, як опонента, приваблює архітектура роботи, яка, відповідно до завдань дисертації, ілюструє цікаву концепцію дослідження. В дисертації запропонована концепція впливу когнітивного змісту метафори на соціальну реальність за рахунок взаємозв'язку і перебігу «живих і мертвих метафор». Авторка розпочинає дослідження з аналізу розуму як феномену, переходить до вивчення соціальної і комунікативної раціональностей, що уможливають використання метафори в якості впливу на реальність. «В умовах швидкої соціальної еволюції – читаємо в дисертації на с. 23, – сучасні ефективні суспільства завжди покладаються на визначальний базовий принцип, який пов'язаний з їхнім розумним облаштуванням. Принцип раціональності є гранднарративом, за допомогою якого сучасні комунікативні практики отримують визнання на відповідність критеріям розумності, автентичного сенсу і права на існування. Він передбачає не просто певний образ соціальної дійсності, створений теоретичним розумом західної філософської традиції, але й передусім легітимацію розуму в самому комунікативному процесі. Розумність на повсякденному рівні отримує значення критерію, у відповідності з яким в суспільстві повинен створюватись демократичний соціальний порядок і функціонувати демократичні інститути соціальної комунікації як унікальна розумна система інтерсуб'єктивної взаємодії суспільних індивідів та різноманітних соціальних груп».

На мою думку, соціальна раціональність в інформаційному суспільстві має дискурсивний характер і включає декілька дискурс-позицій, а саме дискурс-позицію: соціальна дія, аксіологічні пріоритети, комунікативна раціональність, соціосинергетика, соціальне управління. Але, дискурсивність є якістю не тільки соціальної раціональності як своєрідного відбитку реальності, а й притаманна і самій соціальній реальності, тобто містить в собі гносеологічний і онтологічний зміст. І метафора дуже вдало вписується в цей контекст дискурсивності.

Описуючи зміст метафори, авторка наголошує на її світоглядно-нормативній ролі. Так, на с. 29 вона зазначає: «Відтак можемо говорити про світоглядно-нормативну роль метафори, яка охоплює соціальні виміри життя суспільства. Можемо констатувати, що джерелом легітимації в тих чи інших соціальних процесах був життєсвіт, який окреслював можливості людей до трансценденції (виходу за межі повсякденності). Важливою його складовою є метафора, яка є не просто риторичним прийомом, але й спонукає людину, спільноти та групи до утворення певних ідеальних комунікаційних зразків, важливих економічних, побутових та духовних взаємовідносин в суспільстві. Можемо говорити про принципово важливу роль метафори як визначального джерела життєвого світу».

Заслуговує на позитивну оцінку підрозділ 1.3 «Соціальна і мовна комунікації: основні соціально-філософські контексти понять». Уже в першому абзаці ставиться завдання, яке необхідно вирішити, а саме: «розглянемо умови та контексти, завдяки яким метафора – як основний предмет нашого дослідження – набуває суб'єктних (конструктивних) властивостей в соціальній комунікації, а сама соціальна комунікація стає основним механізмом координації соціальних дій.» (с.48). Саме в цьому підрозділі доводиться, що «на чільне місце в процесі соціального діалогу починає виходити не результат зміни обставин, а досягнення порозуміння між соціальними суб'єктами» (с.49).

З метою усвідомлення ролі метафори в соціальній комунікації в дисертації аналізується два підходи, дві філософські традиції в розумінні мови, а саме аналітична, яка пов'язана з лінгвістичним поворотом у філософії та уособлюється Людвігом Вітгенштайном, та комунікативна, континентальна,

або екзистенційно-герменевтична традиція.

На сторінці 60 читаємо: «комунікативно-лінгвістичним поворотом» ХХ століття і виходом на перший план герменевтичної парадигми інтерес дослідників все більше починає зміщуватися до опису, осмислення і спроб моделювання різних ситуацій переконливого впливу, зокрема теорії і практики риторики, стимулюючи розробку відповідної проблематики в різних областях знання».

«Ці ідеї надалі дозволили суттєво розширити межі аналізу природної мови і суттєво вплинули на формування проблематики та аналітичних процедур мовної та соціальної комунікації. Так, представниками французького структуралізму Р. Бартом, К. Женеттом, А.-Й. Греймасом, К. Бремоном та ін. мовна комунікація проголошується сферою соціальної дії, яка конструє соціальне знання, обумовлене матеріальними й історичними умовами. Відомий британський філософ ХХ століття І. Берлін у своїй роботі «Риторика і реальність» зазначає, що «істина виникає лише тоді, коли всі три аспекти – матеріальне, соціальне та особистісне – взаємодіють; агентом же цієї взаємодії виступає мова» (с.61).

Одним з центральних понять комунікативної парадигми стало поняття дискурсу. В роботі детально представлені різноманітні концепції дискурсу, зокрема класичне розуміння його Мішелем Фуко. В контексті досліджуваної теми, хотіла б звернути увагу на визначення дискурсу, яке надав український філософ В. Лук'янець, а саме «дискурс це мово-світ, мово-дія і спосіб конструювання соціальної реальності». Вважаю, що подібне тлумачення дискурсу детально розкриває конструктивістську характеристику метафори.

Другий розділ «Метафора як інструмент соціального конструювання в мережевому суспільстві» присвячений аналізу сутності, видам метафор та її впливу на соціальну, політичну реальність мережевого суспільства.

Метафора – всюдисущий принцип мови. У буденній мові не зустрінемо і трьох пропозицій поспіль, в яких не було б метафори. Навіть у строгій мові точних наук можна обійтися без метафори лише ціною великих зусиль: щоб уникнути метафор, необхідно спершу їх виявити. Метафора задає цілісне

бачення предметної галузі, відображає взаємодію різних рівнів знання, організовує аргументативний дискурс, поєднуючи чуттєве і раціональне, а отже, застосування метафор у процесі комунікації спрощує розуміння, сприяє розширенню, поглибленню смислу. Метафори здатні репрезентувати новий досвід, для якого ще бракує відповідного оформлення в понятійних концептах, і формувати теоретичні абстракції для опису об'єктів, які емпірично недоступні. Тобто процес метафоризації приводить до отримання нового знання про світ, яке, на думку П. Рікера, здатне змінити наше бачення світу, спосіб сприймання речей, відтак метафори виконують функцію когнітивних моделей аспектів реальності, які репрезентуються.

В цьому ключі цілком слушним є роздуми авторки про те, що: «Метафора є своєрідним ключем до розуміння основ мислення. Вона виконує функцію «посередника» між емпіричним досвідом та мисленням, здійснює синтез понять і образів. Її принципи дії максимально гнучкі, тому надають можливість оперативно здійснювати зворотні трансформації: як від поняття до образу, так і від образу до поняття» (с.92).

В цьому розділі дисертантка надає методологічну базу аналізу метафори, залучаючи роботи Арістотеля, Т. Гоббса, Ф. Ніцше, К. Поппера, М. Блуменберга, Х. Ортега-і-Гассет, П. Рікера, Дж. Лакоффа, М. Джонсона, прослідковуючи динаміку поглядів на метафору. На с. 72 вона пише: «Наприкінці XIX-XX століть відродилася традиція комплексного підходу до метафоричних явищ, яка існувала в часи античності (Арістотель), надавши стимул для всебічного вивчення метафори. У результаті появи досліджень, присвячених метафорі, були окреслені її найважливіші функції, серед яких слід назвати: 1) функцію створення подібності між двома різними рівнями об'єктів (С. Глаксберг), 2) функцію забезпечення способу розуміння нової маловивченої сфери (Г. Родігер), 3) функцію формування особливих міжособистісних відносин між мовцем і слухачем (Т. Коен)».

Згідно з концепцією Дж. Лакоффа і М. Джонсона, метафора не обмежується сферою мови, а являє собою спосіб мислення і пізнання навколишньої дійсності, який проявляється також у дії. «Наша повсякденна

понятійна система, в рамках якої ми думаємо і діємо, по суті своїй метафорична» У зв'язку з цим метафора розглядається як механізм, який об'єднує розум і уяву через сприйняття сутності одного виду в термінах іншого виду за допомогою уяви (с. 76).

В підрозділі 2.3 «Метафора в мережевому суспільстві» дисертантка залучає роботи Е. Дюркгейма, Г. Зіммеля, Ж. Дельоза, Ф. Гваттарі, З. Баумана, Б. Латура, Ю Харарі для аналізу мережевого суспільства та базових метафор, які найбільш яскраво його описують.

«Аналіз метафори та її комунікативної здатності в контексті суспільства мережі – зазначає авторка на с. 115, - демонструє її роль у побудові нової парадигми опису сучасного суспільства на основі останніх технологічних досягнень людства і дає підстави саму метафору розуміти як засіб для побудови нових смислів та становлення нового смислового простору, місток для поєднання різних пластів людського досвіду, логічний каркас макросоціологічних, соціетальних концептів. Особливої уваги приділено творчості Бруно Латура як теоретика сучасного соціального конструктивізму. «Теорією Б. Латура доведена ідея багатомірності соціального конструювання, що дає підстави для розгляду метафори мережі в процесах творення і соціального конструювання не тільки на онтологічному рівні, але й гносеологічному, тобто на рівні процесу конструювання мережі вже як предмета дослідження» (с.114).

Метафори структурують не лише мислення, а й дії та схеми самопроекування особистості, опосередковують той рівень суб'єктності, на якому особа визначається щодо власної свободи, відповідальності, сенсу життя тощо. Як засіб пізнання, метафора відіграє важливу роль не лише в конструюванні картини світу особистості, а й у позиціюванні щодо окремих її систем, зокрема й таких, як “людина – держава”, “людина – спільнота”, “людина – нація”. Метафоричні практики комунікації не просто відображають реальні комунікативні процеси, а й активно спрямовують їхній розвиток, оскільки самі стають невід'ємною і почасти імпліцитною частиною культури. А отже, метафоризацію можна вважати механізмом когнітивно-дискурсивного моделювання дійсності.

Саме цим проблемам присвячений третій розділ «Метафора як чинник соціальних змін». «Йдеться про здатність метафори не тільки упорядковувати, але й задавати певну тональність соціальним процесам, які мають місце в реальному житті, чітко структурувати комунікаційні процеси, підкреслювати її головні елементи, а також виявляти їх приховане значення» (с.121).

В дисертації розглядається два підходи розуміння метафори як чинника соціальних змін. «У межах першого підходу сфера символічно-метафоричного розглядається як частина субстанційного історичного досвіду. Головне, що потрібно відзначити тут: метафора виступає інструментом посилення соціальних сенсів, поєднуючи минуле з майбутнім. З точки зору іншого протилежного дискурсу, передусім представників німецької соціальної критичної теорії, метафора розглядається як частина скомпрометованого історичного традиційного наративу, як частина «культури підозри» (с. 123). Авторка виокремлює свою лінію: «важливим для нас є сучасний раціонально вмотивований підхід, який зосереджується на зв'язку метафори передусім зі сферою розумно обґрунтованих соціальних змін» (с.132).

В підрозділі 3.1. «Автентична комунікація як уособлення живої метафоричності» дисертантка вивчає досвід кореляції метафор з національним життям українців, аналізує провідні метафори радянської епохи, проблеми формування українського наративу.

«Варто відмітити принципові світоглядні суперечності, які проглядаються між метафоричними імперативами ХХ століття. Приміром, можна відзначити зв'язок метафор не тільки з національним архетипом, але й з соціалістичним світоглядом Центральної Ради (М. Грушевський В. Винниченко), метафорами часів Директорії (Скоропадський), метафорами часів класичного радянського періоду, часів «Перебудови» і метафорами «Майдану». Вони задають різні соціальні конотації, формують кардинально різне ставлення суспільства до соціальних змін. На символічному рівні актуалізується і проблема обґрунтування національного наративу, пов'язаних з ним чинників розвитку національної армії, мови, культури як складових побудови соціального інституту «самостійництва» (термін першої чверті ХХ століття або періоду незалежності кінець ХХ

століття)» (с.136-137).

Досліджуючи умови занепаду УНР, авторка наголошує, що «...соціальна слабкість національного нарративу призвела не тільки до збільшення російського інтелектуального впливу, перемоги на суспільно-політичному рівні більшовицької радянської влади в Україні, але й до відмови від архетипових метафор, зокрема архетипу землі, власного шляху, які задавали тональність розвитку соціальних відносин в першій чверті ХХ століття. Після остаточної перемоги радянської влади спостерігаємо процеси повної маргіналізації горизонтальних форм комунікації і беззастережне домінування ієрархічних форм соціальних відносин» (с.142-143).

Слід зазначити, що метафора завжди активно використовувалась і використовується при побудові картини світу у соціальній та політичній сфері, причому робить це настільки ефективно, що її присутність, яка стала невід'ємною частиною політичного дискурсу, дозволяє впливати як на свідомість, так і на несвідомі компоненти психіки людини.

Заслуговує на позитивну оцінку підрозділ 3.2 «Метафористика українського суспільного дискурсу (сучасний зріз)», в якому наведені приклади сучасних метафор українського політичного дискурсу.

Метафори, що використовуються в обговоренні політичного життя суспільства, все частіше привертають увагу фахівців, які прагнуть з'ясувати, як і чому народжуються ці метафори, якою мірою вони відбивають соціальну психологію, політичні процеси та особистісні якості їх учасників. Використання метафор нерідко виявляється для політичної мови вдалим способом «виразити все, сказавши небагато», тонко впливати на настрої в суспільстві, представляти суспільству нові ідеї і одночасно викликати інтерес до своїх виразів. Вивчення метафоричного репертуару політики допомагає краще зрозуміти підсвідомі механізми його діяльності і справжнє ставлення до тієї чи іншої проблеми. У політиці метафора – основний «постачальник» альтернатив вирішення проблемних ситуацій. Політична метафора знаходить безліч можливих виходів з кризи, які далі розглядаються політиками у процесі прийняття рішення.

Для ілюстрації практичного значення метафор в політичному та

соціальному житті нашого суспільства, авторка звертається до даних Української дослідницької агенції InfoSapiens, яка висвітлює найбільочіші проблеми, на думку громадян, з якими живе сьогодні країна. За результатами останнього опитування рейтинг цих проблем розподілився таким чином: 1) військові дії в Донецькій і Луганській областях, 2) корупція, 3) висока вартість та низька якість медичних послуг, 4) висока вартість життя та низькі зарплати, 5) несправедливість в системі правосуддя (с.151).

Надалі в тексті наводяться приклади метафор з різних медійних джерел, а саме: понівечена війною Україна, корупційна схема, вбивали українську медицину, країна звалищ, примарне правосуддя тощо. «В умовах України здійснюються пошуки тих чи інших основ, пов'язаних з живою метафоричністю для позитивного соціального поступу, вивчаються алгоритми появи і функціонування комунікативного середовища на засадах живої метафоричності. Дослідники переконані, що важлива роль метафори в житті суспільства була підготовлена ходом історії. Варто відзначити, що метафора обумовлює процеси соціальної легітимації, виступає основоположним принципом перетворювальної діяльності, важливим фактором соціальної еволюції. Тому не випадково метафоричність виступає провідною рисою, що зумовлює існування людини» (с.157).

Метафоричність є частиною символічного прагнення спільнот та груп до соціальних змін, в яких людина виступає не тільки частиною світу, але і його центром. Метафора і передусім живі метафори виступають інструментом створення нового якісно іншого суспільства.

Практичне використання метафор в політичному дискурсі актуалізує проблему «екології політики», що означає зберігання моральних принципів політики. Застосування в політичному полі метафори «екологія політики» доречне і з огляду на поширену практику інструментального використання політичних кліше для маскуванню справжнього змісту гасел і програмних настанов. Якщо в сфері науки домінує логіка «істинного/неістинного», то сфері «політичного» взаємовідносини будуються за принципом «друг/ ворог». У складі політичного продукту – програмах, політичній рекламі, публічних виступах

політиків – дуже великий вміст субстанцій, розрахованих на маніпулювання масовою свідомістю. І метафора як раціонально-нерациональний спосіб досягнення дійсності може стати у нагоді саме в цій нешляхетній справі.

Закінчуючи ухвальну частину відгуку, підкреслюю, що головне досягнення дисертаційної роботи полягає у соціально-філософській концептуалізації метафори, що витлумачує останню – аналітично – як невід’ємну складову соціальної реальності, а історично – як комплексний модерний феномен, який отримує конкретно-історичні втілення у політичній, соціальній і культурній царинах.

Водночас, робота, що рецензується, не позбавлена й певних недоліків, дискусійних моментів, окремих протиріч, на що слід звернути особливу увагу.

По-перше, в назві першого підрозділу «Розум як сенсоутворюючий чинник соціальних комунікацій» є певна неточність. В українській мові є н’юанси використання термінів «сене і смисл». В монографії львівської філософеси, професора Л. Сафонік «Буттєвість сенсу людського життя» детально аналізується умови застосування термінів сене і смисл. Так, вона пише «Англійське sense можна перекладати як українське сене чи смисл, проте, це слово краще перекладати як сене, коли наголошуємо на «чуттєвій» складовій, а коли акцентуємо на логіко-семантичному, когнітивно-семіологічному та онтологічному підґрунті цього слова, то смисл». Або міркування професора А. Карася: «сене на відміну від слова смисл.... неминуче пов’язує уяву на основі його значення з відчуттям, чутливістю та сприйняттям». З цих причин, вважаю доцільним використання поняття «сенсиоутворюючий», замість «сенсоутворюючого».

По-друге, у тому ж підрозділі 1.1 наведений дещо збіднілий дискурс стосовно розуму та раціональності в історії філософії. Зокрема, авторка ґрунтується на роботі Р. Декарта «Першооснови філософії», а потім переходить до аналізу комунікативної раціональності, запропонованої Ю. Габермасом, К.-О. Апелем. Чому б не задіяти до наукового дискурсу інших представників раціоналізму, зокрема тлумачення розуму у концепціях Б. Паскаля, Б. Спінози, Г. Ляйбніца, Г. Гегеля? Так, вчення Г. Ляйбніца про монадологічну організацію

буття могло стати у нагоді в тому сенсі, що він є прабатьком плюралістичного бачення світу, яке було запропоновано постмодерністами і яке пояснює ризомну онтологію мережевого суспільства. На мою думку, потрібно було б теоретично більш розлого показати варіанти тлумачення розуму в світовій філософській думці.

По-третє, положення новизни, що представлено в рубриці «вперше» («розвинуто теорію Дж. Лакоффа-М.Джонсона щодо поділу метафор на «живі» та «мертві» з точки зору їх конструктивної здатності в суспільному дискурсі та запропоновано поділяти живі метафори, звичні й усталені в суспільному дискурсі, на ті, які відповідають вимогам своєї епохи і маніфестують актуальні для неї явища і символи, та ті, які номінують явища та реалії поза часовими межами. У кожній метафоричній формулі зберігається можливість переходу з «живих» метафор у «мертві» і навпаки») має бути перенесено в рубрику «набули подальшого розвитку», оскільки згадана теорія вже представлена зазначеними авторами, і дисертантка використовує її в своїй роботі, розвиваючи ці тези.

По-четверте, недостатньо детально виписана методологія дослідження в дисертації. Опис методології в дисертації обмежується невеликим за обсягом пунктом, в якому перелічуються методи дослідження. «Були використані системний, структурно-функціональний, феноменологічний, комунікативний підходи, загальнонаукові методи аналізу та синтезу, а також такі спеціальні методи: історичний метод, метод критичної соціальної теорії, соціолінгвістики, критичної лінгвістики, які дозволили виявити та простежити соціополітичні фактори впливу метафоричних вимірів на комунікаційні процеси. У процесі вивчення соціально-конструктивного та світоглядно-гуманістичного потенціалу метафори як інструменту соціальної комунікації були також залучені загальнологічні методи (порівняння, верифікації, дедукції, узагальнення, аналогії)» (с.17 дис.).

Звертаючись до «Методичних рекомендацій з оформлення дисертаційних робіт здобувачами наукових ступенів доктора наук, доктора філософії (кандидата наук)» знаходимо наступні вимоги в пункті «методи дослідження», де написано: (перераховуються використані наукові методи дослідження та

змістовно відзначається, що саме досліджувалось кожним методом; обґрунтовується вибір методів, що забезпечують достовірність отриманих результатів та висновків). Хоча, я віддаю належне аналізу метафори, що запропонований в другому розділі дисертації «Метафора як інструмент соціального конструювання в мережевому суспільстві».

По-п'яте, зроблена в дисертації спроба транскрипції когнітивної теорії метафори до аналізу важливого для української історії періоду культурної революції 20-х років ХХ сторіччя корелюється, на мій погляд, з теорією соціального поля і габітуса П. Бурдьє. Якщо виходити з того, що українські лідери, на котрих вказує автор дисертації і які, на її думку, представляли на той момент квінтесенцію суспільної думки України, мали достатній символічний капітал і габітус, що збігався з «життєвим стилем» більшості українців, то їх ідеї, висловлювання, в тому числі й використувані ними метафори були б більше «соціально інституційовані» і відтворюваними в соціальному дискурсі. Оскільки цього не відбулося (і не тільки тому, що в своїх виступах та творах вони не достатньо зверталися до архетипічних підстав української ментальності), то автору, вирішуючи задачі цієї роботи, доцільно було б так само звернутися до аналізу риторики більшовицьких лідерів суспільної думки того часу і встановити найбільш поширені символічні та культурні практики, до яких звертались вони, стверджуючи і нав'язуючи українському населенню свій життєвий стиль. Було б також непогано перевірити частоту їх звернень до базових українських символів та архетипів, і включення їх в метафористику своїх промов. Тоді ідея про слабкість національного нарративу, на мій погляд, була б достатньо науково верифікована. В цьому контексті доцільно звернутися до роботи французького науковця Патріка Серіо «Як читають тексти французи», де він детально аналізує радянський політичний дискурс і показує механізми конструювання політичної реальності.

Проте висловлені зауваження не перекреслюють досягнень дисертації, а є більше предметом для обговорення та дискусії. Свідченням теоретичної добросовісності дисертантки є ретельне опрацювання першоджерел, серед яких багато іноземними мовами.

Таким чином, можна зробити висновок, що дисертація є завершеною самостійною працею, в якій отримано науково обґрунтовані теоретичні результати, що можуть бути оцінені як внесок у соціально-філософську рефлексію соціальних смислів метафори взагалі та в конкретно-історичних умовах сучасного українського суспільства. Винесені на захист положення є новими, а висновки – аргументованими. За своїм теоретичним рівнем, новизною у постановці й вирішенні дослідницьких проблем та практичним значенням дисертація «Метафора як інструмент соціальної комунікації» відповідає вимогам до кандидатських дисертацій «Порядку присудження наукових ступенів та присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (зі змінами), а її авторка – Шніцер Марія Михайлівна – заслуговує присудження наукового ступеня кандидата філософських наук зі спеціальності 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії.

Офіційний опонент,
доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії
Київського університету
імені Бориса Грінченка

В.І. Додонова

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
Ідентифікаційний код 02136554
ВЛАСНОРУЧНИЙ ПІДПИС
В. І. Додонова
проф. фак. ф.к. Шніцер
11.02.2021